

Dr. sc. Faruk Kozić

KULTURA I DRUŠTVO

Sažetak

Kultura je složena cjelina koja se sastoji od najmanje tri povezane grupe fenomena. Prvo, to je oruđe za rad i tehnika potrebna za prilagođavanje prirode svojim potrebama, zatim obrasci ponašanja, te zajedničkih vrijednosti, vjerovanja i pravila po kojim se definišu međusobni odnosi i odnosi prema prirodi. Ona je karakteristika svih tipova društava. Obuhvata materijalne i nematerijalne fenomene ljudskog djelovanja. Kultura i društvo su isprepleteni i međusobno povezani. Za kulturu su važni simboli, jezik, norme, zakoni, vrijednosti... U svijetu postoji mnogo različitih i sličnih kultura. Među njima postoji mnoštvo karakteristika koje su univerzalne u svim kulturama. Kulturni faktori značajno utiču na društvene promjene.

Ključne riječi: *kultura, masovna kultura, sredstva komuniciranja, kontrakultura, kulturni pluralizam, popularna kultura, kulturna integracija, kulturne univerzalije, etnocentrizam, kulturni relativizam, subkultura, asimilacija, interkulturalizam*

Uvod

U sociologiji i društvenim naukama, psihologiji, socijalnoj psihologiji, filozofiji, važno mjesto u tumačenju društvenih pojava ima društvena svijest. Postoje različite sociološke škole koje imaju svoj ugao gledanja na ovu pojavu. Nakon Marksovog mišljenja da "ne određuje svijest društveni bitak već obrnuto, društveni bitak određuje društvenu svijest", u društvenoj nauci je data prednost materijalnoj osnovi u procesu konstituisanja društva. Uloga društvene svijesti koja se, prema Marks, formira na materijalnoj osnovi, u površnim i jednostranim interpretacijama, dobila je drugorazredni značaj za proces formiranja i razvoja društva. Sociološka škola francuskog sociologa Emila Dirckema (1856-1917), protivno prethodnom stajalištu, dala je posebno mjesto i apsolutnu prednost tzv. „kolektivnoj svijesti“. Istina je u sredini, jer je društvo nastajalo i postepeno se razvijalo uz djelovanje materijalne osnove i faktora društvene svijesti. Kultura nekog društva je način života njihovih pripadnika, ideje i navike koje uče, dijele i prenose iz generacije u generaciju. Kultura je sve ono što ljudi stvaraju kao posebna bića.

Sociologija kulture

Problematika sociologije kulture u historijskoj i teorijskoj perspektivi javlja se uporedo s problematikom same sociologije. Kad je riječ o konstituisanju sociologije kulture kao posebne discipline, ostali su neriješeni još mnogi metodološki problemi. Tek novija promišljanja odnosa društva i kulture omogućavaju nov pristup jednom naučnom polju koje bi opravdavalo izdvajanje discipline pod ovim dosad različito tumačenim nazivom. U posljednjih pedesetak godina sociologija kulture je bila „ponovo izmišljena“. Važna teza sociologa s Kembridža jeste da su granice savremene sociologije kulture izuzetno propustljive, što za posljedicu ima uključivanje i asimiliranje teorijskih perspektiva (pravaca) iz različitih zemalja i iz drugih polja društvenih nauka i humanističkih disciplina.

Stanovište da sociologija kulture nije oblast za sebe, već da se sastoji od mnoštva odvojenih i međusobno nezavisnih podoblasti, kao što su nauka, religija, mediji, popularna kultura i umjetnost, savremena kultura, te kulturološki orijentisani pristup o historiji, politici, organizacijama, raslojavanju, međusobnom ponašanju i turizmu. To je rezultat razvoja same naučne misli o ovim pojavama i promjena u predmetu proučavanja društva i kulture. Rezultat je to i određene parcijalizacije nauke o društvu i kulturi. Od početka razvoja, ideja o stvaranju jedne posebne discipline – sociologije kulture, bila je pod uticajem različitih tradicija i mnogih disciplina koje su otkrivale nove pojedinačne aspekte zanimljivog odnosa društva i kulture. Od stanovišta koja su u evropskoj sociološkoj tradiciji zastupali Emil Dirken i Maks Veber, da je religija središnja komponenta kulture, do stanovišta da kultura prožima sve društvene strukture, pređen je dug i trnovit put. Talcott Parsons napominje da ni sociologija saznanja, uz veberovsku sociologiju religije, nije dovoljna osnova za jedan opšti analitički pristup. Ovo je posljedica jednog šireg pogleda na društvo i promjena u njemu, prema kojem kultura postaje društveni činilac koji služi boljem funkcionisanju društva. Umjesto tradicije i religije, kao njihov nasljednik, na scenu je stupila kultura, koja je dobila poseban značaj. U savremenom svijetu kultura dobija na važnosti i značaju. Cijene se njeni djelatnici koji je promovišu i afirmišu.

Različit je odnos prema samoj upotrebi riječi „kultura“ i ta razlika potiče od ukrštanja tri tradicije: francuske, njemačke, anglosaksonske. U francuskoj tradiciji prednost je dugo imala upotreba izraza civilizacija, dok se za intelektualce i umjetničke proizvode koristio izraz duhovna kultura. Njemačka tradicija je nametnula riječ kultura, kojom se ističu nacionalne različitosti i posebnosti društvenih grupa. Anglosaksonska tradicija je naslijedila antropološku definiciju kulture E.B. Tajlora, koja je bila nadahnuta vladajućim usmjerenjem njemačke historiografije XIX vijeka u procesu rekonstrukcije historije kulture čovječanstva. Ovim tradicijama mogu se dodati uticaji koji dolaze iz strukturalizma i funkcionalizma.

Strukturalistički pristup nudi jednu teoriju kulture kao sistema značajnih razlika, dok funkcionalistički pristup ima svoju zamisao o potrebama. I kulturalizam je relevantan za tumačenje pojma kulture, a ističu se kulturne specifičnosti i kulturni relativizam, a kultura se shvata kao ukupnost institucija jednog društva pomoću kojih se održava njegovo jedinstvo. U demokratskim društvima ističu se i afirmišu kulturne razlike i specifičnosti.

Koliko god da su doprinijele razvoju ideja o jednoj sociologiji kulture, navedene tradicije i navedene sazajne orijentacije, smjerovi i perspektive otežali su njeno konstituisanje. Jedna od vidljivih tendencija u tom razvoju bilo je i osamostaljivanje brojnih posebnih sociologija: sociologije umjetnosti, svakodnevice, simboličke kulture, životnog stila... Kao reakcija na ovu parcijalizaciju pojavilo se stanovište, koje zastupaju predstavnici Bielefeldskog kruga, da je za sociologiju kulture mnogo potrebnije uzimati u obzir kulturne stvarnosti u opštoj sociologiji nego stvarati specijalne discipline s posebnim nazivom. Prema ovom stanovištu, sociologija kulture se bavi društvom kao kulturom, a ne tek nekim posebnim sektorom kulture. Ključnim pitanjem se smatra odnos između strukture i kulture. Ovakvo shvatanje sociologije kulture ne pretpostavlja dominaciju kulture, ali ne prihvata ni dominaciju strukture. Kod američkih sociologa preovladalo je mišljenje da klasična sociologija i antropološka teorija kao odraz modernističkog duha vremena iz prve polovine 20. vijeka više nije održiva. Kao najveća slabost ove teorije smatra se to što ona naglašava konzistentnost kulture.

Svoj postojani razvoj od sedamdesetih, a naročito osamdesetih godina XX vijeka sociologija kulture duguje promjenama u pogledu na svijet. Nova viđenja su pod uticajem drugih disciplina: antropologije, historije, političke nauke, izučavanja književnosti, feminističkih studija, etničkih studija... Glavni podsticaj u razrješavanju problema odnosa između strukture i kulture, sociologija kulture dobija od historijske sociologije i političke kulture. U historijskoj sociologiji i izučavanju političke kulture, glavna tema je o vladajućoj klasi koja je nametala svoj pogled na svijet u vidu ideologije. Najznačajnija novina u tumačenju individualnog ponašanja ogleda se u tome što se ljudi ne shvataju kao „kulturni praznoglavci“ već kao kreativni korisnici kulture. Stanovište o proizvodnji kulture spada u novije pristupe i viđenja sociologije kulture. Sa ovog stanovišta ispituje se odnos između uslova koji okružuju proizvodnju kulturnih simbola i svojstava kulturnih simbola. Važno pitanje je pod kojim uslovima će jedna kategorija kulture biti proizvedena, ko su njeni stvaraoci, šta je oblikuje i koliko je samostalna? Tako se kultura, u svojim različitim pojavnim oblicima i u povezanosti s različitim elementima društvene strukture, vidi kao „otvorena“. Kultura neke društvene grupe može biti zatvorena ili otvorena prema društvenim promjenama i promjenama u svijetu. Kultura ima značaj za opstanak i razvoj svakog naroda.

Sociologija kulture i sociokulturna antropologija različiti su pristupi ljudskoj stvarnosti, koji se međusobno dopunjuju i prožimaju. Sociokulturna antropologija sintetizira cjelokupno ljudsko iskustvo, sociologija kulture bavi se (samo) društvenom dimenzijom.

Za sociologiju kulture, shvaćenu u našem vremenu, važna su sledeća pitanja: (1) kako da se odredi kultura u svim njenim savremenim okvirima; (2) kako da se bolje osmisli odnos između strukture i kulture i (3) kako da se izvedu sistematske studije kulture u njenom novom i savremenijem društvenom kontekstu kad tradicionalni pojmovi uzroka i posledice više ne važe. Upotrebom kategorijalnog aparata koji bi obuhvatio pojmove kao što su kulturni kapital, kulturni obrasci, kulturni razvoj, kulturni relativizam, kulturne potrebe, kulturne promjene, itd., sociologija kulture ima šansu da posluži kao put za revitalizaciju svoje discipline. Predstavnici Biefeldskog kruga smatraju da sociologija kulture ne smije da obuhvati samo jedan pojedinačni problem, ili samo jednu pojedinačnu perspektivu, ni jedno pojedinačno područje, te da ne može na jednoj pojavi razvijati svoju teoriju i metod koji bi poslužio kao korisno metodološko uputstvo. Kultura ima značaj u opstanku svakog naroda.

Kultura i prilagođavanje

U poređenju sa životinjama, ljudska vrsta je biološki slabije prilagođena zahtjevima preživljavanja. Većina životinja naših dimenzija nadilazi nas u snazi, brzini i osjetilima. Brzina leoparda, ili pantera pretpostavka je njihovog preživljavanja i primjer prilagođavanja uslovima okoline. Ljudi su skloni razmišljanju o ljudskoj vrsti kao najvišem stepenu evolucije u prirodi, te suprotnosti ne proizilaze iz našeg biološkog naslijeđa, nego iz kulture. Umjesto da se prilagođava zahtjevima okoline, čovjek oblikuje okolinu prema svojim potrebama. U nedostatku krzna, ljudi izrađuju odjeću koja ih štiti od hladnoće. Bez kandži i oštih zuba, ljudi izrađuju oružja i oruđa. Da bi se zaštitilo potomstvo, kojem treba mnogo vremena da postane samostalno, nastalo je mnogo oblika porodica i društva. Kad se govori o prilagođavanju, onda za ljudsku vrstu biološki faktori ustupaju mjesto kulturi.

Nesumnjivo je da su neke biološke osobine bile pretpostavka nastanka kulture – posebno postupno povećanje obima lobanje, tj. mozga kod hominida. Pojavom homo sapiensa prije otprilike 35.000 godina završen je razvitak u biološkoj strukturi čovjeka, i praktično sve se promjene od tada odvijaju u sferi kulture. Funkcionalnost kulture kao specifično ljudskog odgovora na zahtjeve prirodne okoline značajna je, ali ne i jedina osobina kulture. Kultura čini mnogo više od samog preživljavanja. Ona zadovoljava mnoge psihološke i društvene potrebe – za intimnošću i prijateljstvom, za društvenim ugledom i ulogama. Sve te stvari su neopipljive, one su realne i nužne ljudima kao što je hrana i sklonište.

Kultura i društvo

Društveni život rasprostranjen je pojava u životinjskom svijetu i nije karakterističan samo za ljude. Lavovi žive u čoporima, što se najčešće sastoje od vođe čopora, jednog ili dva mužjaka, nekoliko ženki i mladunčadi. Članovi čopora dijele hranu i učestvuju u podizanju mladunčadi. Događa se da dvogodišnji mužjak čuva mladunčad dok lavica lovi. I druge životinjske vrste vode društveni život. Pčele i mravi su primjeri visoko razvijene podjele rada i organizacije. Sličnost životinjskih i ljudskih društava samo je prividna, jer je najveći dio životinjskog ponašanja određen instiktima, a ljudsko ponašanje je naučeno. To razlikovanje ne govori sve, jer učenje i igra imaju značajnu ulogu i u socijalnom životu majmuna. Bitna je razlika u tome što se učenje u ljudskim društvima odvija kroz kulturu, te na osnovu toga možemo ljudska društva (nasuprot životinjama) odrediti kao kulturno uređenje, odnosno kulturno regulisanje sistema. Neki sociolozi koriste pojam „društvo“ i „kultura“ kao sinonime. Međutim, postoji razlika: društvo možemo shvatiti kao relativno nezavisnu, samoreproducirajuću grupu ljudi koji žive na istom prostoru i učestvuju u zajedničkoj kulturi. Najjednostavnije rečeno, kad govorimo o kulturi onda se to odnosi na običaje nekog naroda, a kad govorimo o društvu onda mislimo na ljude koji praktikuju te običaje. Kultura nam pruža nacrt ili plan za interpretaciju našeg iskustva i usmjeravanje djelovanja (a čine je i proizvodi tog djelovanja); društvo predstavlja stvarnu mrežu društvenih odnosa unutar grupe, sistem međusobnih veza koje povezuju pojedince koji imaju zajedničku kulturu.

Kultura i društvo su isprepleteni i usko povezani. Ne postoji kultura bez društva, odnosno, bez ljudi koji je usvajaju i ponašaju se u skladu s njom. I ljudsko društvo nije moguće bez kulture. Bez kulture ne bismo imali ljudskost u onom smislu kako obično shvatamo taj atribut: ne bismo imali jezik kojim izražavamo potrebe, želje, strahove i nade, ne bismo mogli imati svijest o sebi, naše mogućnosti za mišljenje i djelovanje bile bi ozbiljno ograničene. Uređenost društvenog života i usklađenost djelovanja pojedinaca u društvu ne bi bile moguće bez povezivanja ljudi putem zajedničke kulture.

Zajedničke komponente kulture

Najveći dio našeg ponašanja i mišljenja upravljan je kulturom, mada smo rijetko kad toga svjesni. Vlastitu kulturu obično uzimamo „zdravo za gotovo“, kao nešto neupitno i prirodno. U susretu s tuđim običajima postajemo svjesni vlastitih vrijednosti i uočavamo razlike. Ova osobina odnosi se na način učešća pojedinaca u kulturi i u većoj mjeri naglašava subjektivne aspekte. Ako kulturu kao složenu cjelinu posmatramo s objektivnog stajališta, možemo uočiti neke opće i zajedničke karakteristike svih kultura:

- a) Kultura je zasnovana na simbolima. Simboli su bitni za kulturu kao mehanizam za spremanje i prenošenje velikih količina informacija koje čine kulturu;
- b) Kultura je naučena i njeno prenošenje ne zavisi o biološkom naslijeđu. Glavni proces kojim se to obavlja jeste proces socijalizacije;
- c) Kultura je zajednička članovima nekog društva, to jeste ona je u većoj mjeri kolektivna nego individualna karakteristika. Tako pojedinci ne usvajaju niti slijede obrasce svoje kulture u jednoj mjeri. Minimum konformnosti osigurava se procesom socijalne kontrole;
- d) Kultura se najčešće javlja kao integrisana cjelina. Različiti dijelovi ili sastavni dijelovi kulture – i pored prisutnih sukoba i protivrječnosti – sklapaju se tako da su uglavnom uzajamno usklađeni.

Jedinstvo i mnogostrukost kulture

U svijetu postoji mnogo različitih kultura. Jedna od osnovnih karakteristika društvenog života je postojanje različitih silnica koje često djeluju u suprotnom pravcu. O njima se najčešće govori kao procesima integracije (koji vode stanju jedinstva i cjelokupnosti) i procesima segmentacije (koji vode stanju razdvajanja i podijeljenosti). Razmatrajući pojam kulture do sada smo govorili o kulturi kao karakteristici ljudskog roda uopće, ali i o kulturama različitih naroda ili grupa u društvu. Mada naizgled takvo razmatranje upućuje na istovremene procese integracije i segmentacije kulture.

Na osnovu razlika u običajima među društvima možemo li zaključiti kako ne postoje nikakve sličnosti među kulturama i nikakva mogućnost njihovog poređenja? Drugačije rečeno: možemo li govoriti o kulturnim univerzalijama, odnosno organizovanim i trajnim obrascima društvenog života koji su prisutni u svim društvima?

Ako pođemo od toga da su svi ljudi u biti slični i susreću se s istim problemima, onda možemo odgovoriti: Sve kulture sadrže zajedničke nazivnike. Antropolog George P. Murdock napravio je listu od 88 kulturnih karakteristika za koje smatra da su univerzalne u svim kulturama. Među njima su: jezik, prehrambeni tabui, pogrebni obredi, prava vlasništva, vjerski običaji, sistem srodnosti, zabrana incesta, različita praktična znanja (paljenje vatre, upotreba oruđa, imenovanje različitih biljaka i slično), umjetnost, ples, pravila higijene, darivanje... Važno je napomenuti da pojam kulturnih univerzalija ne obuhvata detalje mišljenja i ponašanja ljudi, nego se odnosi na formu – obuhvatne tipove ponašanja koje nalazimo u svim kulturama. Na primjer, računanje vremena je kulturno univerzalno, ali naša podjela sedmice na sedam dana karakteristika je samo zapadne kulture. Kod drugih naroda to može biti drugačije. Na Javi

sedmica ima šest dana, sajamska sedmica u Nigeriji četiri. Univerzalnost kultura je, dakle, važno pitanje, kao što je važno pitanje opstanka malih kultura.

U razvijenim državama, posljednjih godina mnogo se govori o problemima integracije izbjeglica i useljenika. Problemi sa izbjeglicama opravdavaju se lošom integracijom. Kultura nije bilo kako sabrana grupa karakteristika: komponente kulture čine više ili manje konzistentnu i povezanu cjelinu. Mnoge vlade i organizacije iz ekonomski razvijenih zemalja previdjele su tu činjenicu, pa je ekonomska pomoć ponekad imala razarajuće posljedice na kulture zemalja „trećeg svijeta“. Različiti elementi neke kulture – tehnologija, običaji i vjerovanja – međusobno su isprepleteni. Svakodnevno postupanje, načini osiguravanja egzistencije, spolne uloge, najviše vrijednosti i tako dalje predstavljaju međusobne dijelove kulture. Ako se jedan dio promijeni, to nužno utiče na ostale. Međutim, to ne znači da kulturu treba shvatiti kao čvrsto organizovan sistem. Step en kulturne integracije varira od jednog društva do drugog. Komplet na integracija bilo koje kulture nije moguća, jer svakodnevni život i kontakti s drugim kulturama neprestano utiču na tu pretpostavljenu savršenu ravnotežu, razumijevanje, približavanje, asimilaciju, dijalog, toleranciju...

Razlike među kulturama

Često se postavlja pitanje kako premostiti razlike između kultura. Ove kulturne različitosti su bogatstvo svijeta, jer bez toga bi svijet bio jednoličan. Problemi i razlike, različiti pristupi – od lokalne zajednice, kantona, entiteta, unutar i između država, do regiona i kontinenata – mogu se rješavati demokratskim metodama, uz puno razumijevanje i poštivanje. Pripadnici svake kulture emocionalno su vezani za svoje norme, običaje, vrijednosti i navike. Obrasci kulture toliko su duboko usađeni u nas, tako da je teško i pomisliti da se može živjeti drugačije. Procjenjivanje tuđe kulture prema standardima vlastite naziva se etnocentrizam. Kad ljudi misle da je način života u našem društvu ili grupi jedini normalan i ispravan način mišljenja, osjećanja i ponašanja – vlastita grupa nam je središte svega, pa s obzirom na to vrednujemo i rangiramo ostale. Kad su grenlandski Inuti (Eskimi) prvi put susreli Evropljane, zaključili su da su Evropljani došli na Grenland da se tamo uče vrlinama i lijepom ponašanju. Najveća pohvala što je Evropljanin mogao čuti od Inuita bila je to da jest, ili da će uskoro biti dobar kao Grenlandanin. Etnocentrizam je pojava karakteristična za različite društvene grupe: nacije, porodice, plemena, univerzitete, crkve, političke stranke. Misao da pripadamo „najboljima“ stvara osjećaj grupnog ponosa, pripadanja kao ispunjenja, pa i kolektivnu samosvijest, a to povećava grupnu koheziju. Takvi stavovi, međutim, uzrokuju sukobe s drugim grupama.

Iako antropolozi i sociolozi nisu manje ljudi (i time nisu ništa manje etnocentrični od bilo koga drugog), oni ipak nastoje suzbiti takav stav u posmatranju drugih kultura ili u odnosu prema njima. Ponašanje drugih ljudi ne možemo shvatiti ako ga interpretiramo samo iz ugla svojih vrijednosti, vjerovanja i motiva. Umjesto toga, trebamo ispitivati njihovo ponašanje iznutra, sa stajališta njihovih vrijednosti, vjerovanja i motiva. Kulture su integrisane cjeline i svaki dio se treba posmatrati u kontekstu te cjeline. Valja posmatrati čitavu kulturu, kaže jedan sociolog, da bi se razumjelo značenje i funkcija pranja zuba ili poligamije. Posmatranje dijela kulture sa stajališta te kulture naziva se kulturni relativizam.

Takav pristup kulturi ne pita je li neka karakteristika moralna ili nije, već kakvu ulogu igra u životu društva. Uzmimo na primjer kanibalizam (ili kanibalizam) koji je tabu u svim društvima. Antropološki izvještaji pokazuju da on u nekim društvima postoji, ali ne kao način prehrane već kao ceremonijalno konzumiranje mesa ratnih zarobljenika. To je ritualizacija nečega što se smatra neljudskim, odvratnim činom i može se posmatrati kao društveni mehanizam uspostavljanja reda nad haosom, komunikacije sa nadnaravnim, obnavljanja društva ili preuzimanje neprijateljske snage. Umjesto osude, antropolog treba razumjeti takve postupke u okviru kulturne cjeline. Često postoje razlike unutar kulture, kao što su: subkultura, kontrakultura i podkultura. Mala, jednostavna društva (plemena koja žive od lova i sakupljanja plodova) najčešće su kulturno uniformisana. To se ne može reći za moderna društva koja su kompleksnija. Kao članovi istog društva, mi se ne ponašamo jednako. Govoriti o američkoj ili japanskoj kulturi u jedini, kao jednom načinu života, nije sasvim tačno, jer su ta društva kulturno veoma raznolika. Svi pripadnici kompleksnog društva učestvuju u dominantnoj kulturi tog društva, odnosno, dijele s ostalim članovima društva jedan opći, zajednički sloj kulture; međutim, oni istovremeno imaju mnoštvo normi, vrijednosti i običaja specifičnih za određenu društvenu grupu kojoj pripadaju, tj. učestvuju u posebnoj subkulturi (podkulturi). Subkultura je skup normi, vrijednosti i obrazaca ponašanja što razlikuju grupu ljudi od ostalih članova društva. Kad grupa ljudi svjesno ili nesvjesno, svojom voljom ili bez nje, uspostavi vlastiti „kulturni otok“, djelujući na način koji ih razlikuje od drugih i daje im osjećaj grupnog identiteta, te kada se ti posebni obrasci mišljenja i ponašanja prenose na nove članove, onda tu grupu nazivamo subkulturnom.

Primjer za to su Amiši, vjerska sekta u Americi (inače prikazana u filmu „Svjedok“ Petera Wiera, s Harrisonom Fordom u glavnoj ulozi). Ta je sekta nastala u Švajcarskoj i Njemačkoj tokom 16. vijeka. Zbog progona, mnogi su Amiši emigrirali u Pensilvaniju (Pennsylvaniju), početkom 18. vijeka. Većinom žive na farmama, iako se ponekad bave i stolarstvom i raznim drugim obrtima. Oni doslovno interpretiraju Bibliju i odbijaju moderne

standarde djelovanja, morala, svjetovne zabave, automobile i školovanje. Visoko cijene fizički rad. Amiši su vrlo zadovoljni svojim odbacivanjem svjetovnih standarda i smatraju da su vrlo posebni zbog svog odvajanja od ostalog svijeta.

Osim vjere, postoji još mnogo drugih društvenih karakteristika oko kojih se stvaraju posebne subkulture: to može biti rasna, etnička ili nacionalna pripadnost, spol ili dob, socioekonomski status, profesija ili devijantno ponašanje (npr. narkomanska subkultura). Ljudi mogu biti rođeni u subkulturi (na primjer u kineskoj četvrti ili Maloj Italiji u New Yorku) ili je svjesno izabrati – priključujući se određenoj vjerskoj ili političkoj grupi. Prema obilježjima socioekonomskog statusa uočljive su razlike između radničke i službeničke subkulture. Profesionalna subkultura kompjuterskih inženjera drugačija je od subkulture sociologa ili rok-muzičara. Iz ovih primjera vidi se da svaki pojedinac učestvuje u mnogim subkulturama, ali ne u svim jednako i sa istim intenzitetom i ne tokom cijelog života. Kultura nije krut sistem: ljudi prilagođavaju norme i vrijednosti svojim potrebama i interesima. Subkulture su varijacije unutar dominantne kulture, prilagođavanje vladajućih normi i vrijednosti. Kad su vrijednosti, norme i stil života neke grupe u potpunom raskoraku i protivrječnosti s kulturom šire društvene zajednice, tad govorimo o kontrakulturi. Članovi kontrakulturne grupe kritikuju i odbacuju mnoge standarde šire kulture. U pokušajima da bitno izmijene dominantnu kulturu neke su kontrakulture po svom karakteru revolucionarne. Većina ih nije takva, već se ograničavaju na odbacivanje i povlačenje iz dominantnog načina života. Takvoj grupi, recimo, pripadaju beatnici iz pedesetih, hippies iz šezdesetih i pankeri iz osamdesetih godina.

Kultura i društvene promjene

Uz ekonomske i političke, i kulturni faktori, značajno utiču na procese društvenih promjena. Naprimjer, religija u društvu može igrati konzervativnu ili inovativnu ulogu. Mnoge vjerske dogme u historiji kočile su društvene promjene (sjetimo se samo Galilea ili G. Bruna), insistirajući na tradicionalnim vrijednostima ili ponašanju. Međutim, religijska uvjerenja često igraju i pokretačku ulogu, pospješujući društvenu promjenu. Takav je slučaj s uticajem protestantizma na nastanak kapitalizma. Razvoj nauke i sekularizacije doprinijeli su kritičnosti i inovativnosti modernog svjetonazora. Danas više ne prihvatamo običaje i navike jednostavno zato što su obavijeni autoritetom tradicije. Sve propitujemo i tražimo racionalno objašnjenje. Da bi bile prihvaćene, stvari moraju biti argumentovano prikazane. Takav odnos prema svijetu karakteristika je modernog društva. Nije samo način na koji razmišljamo uticao na proces promjene u savremenom svijetu, već se i sadržaj ideja promijenio. Ideali slobode, jednakosti i demokratske participacije, nastali u posljednja tri vijeka, poslužili su kao pokretači društvenih

i političkih promjena, čak i revolucija. To je značilo raskid sa tradicijom i upućvalo na promjenu načina života i nastajanje novih stilova života, u težnji ka boljem.

Priroda modernih komunikacijskih sistema znači drastičan pomak od tradicionalne kulture. Za razliku od usmenog prenošenja tradicionalne kulture, moderna kultura prenosi se i širi pismenom i medijskom komunikacijom. Sama pojava pisma u historiji snažno je uticala na društvene promjene. Pismo je omogućilo pohranu podataka i time bolju kontrolu društvenih resursa, kao i stvaranje velikih organizacija. Pismenost je promijenila percepciju vremena: društva s pismom imaju zabilježene prošle događaje i bilježe i znaju svoju historiju. Određeno razumijevanje historije može poslužiti stvaranju osjećanja da se čitavo društvo kreće nekom linijom razvoja koju grupe u društvu žele dalje promovisati ili podsticati.

Masovna kultura

Društvo i kultura se mijenjaju. U kulturi nastaju novi i alternativni pravci, a u svakodnevnom životu novi stilovi života. Postoji tako i masovna kultura, koja je rezultat ili proizvod masovnih medija, posebno razvijenih u industrijskom društvu u kom su ljudi samo potrošači. Masovna kultura je savremeni oblik širenja kulture preko sredstava masovnog komuniciranja. Neki autori u tu oblast ubrajaju i ekspanziju obrazovnog sistema sa cjeloživotnim učenjem, kosmička istraživanja i putovanja, ratna pustošenja... i govore o „vremenu masovne kulture“. Tako kultura nije više privilegija uskog kruga ljudi, jer je postala dostupna svakom čovjeku. Mnogi smatraju da je prekoračena socijalna granica u praćenju i konzumiranju kulture, jer omogućava da ljudi iz svih slojeva i različitih socijalnih sredina mogu da prate medijsku prezentaciju kulturnih događaja, ostvarenja i sadržaja. Postoje autori koji smatraju da jedino elite, uski krugovi najobrazovanijih ljudi mogu biti kreatori i nosioci istinskih duhovnih vrijednosti, odnosno, nosioci kulture. Posredstvom radija, televizije, štampe i drugih medija komuniciranja iste sadržaje mogu pratiti sve kategorije stanovništva, nepismeni i oni sa različitim nivoima i stepenima obrazovanja. Zato mnogi smatraju da je masovna kultura „kultura bez granica“, socijalnih, vremenskih i geografskih.

Ovaj oblik savremene kulture ima mnoge negativne posljedice: veliki stepen „uprošćavanja“ kulturnih sadržaja, snižavanje vrijednosnih kriterija, komercijalizaciju, razvijanje pasivnog konzumerističkog duha... Ovakvo širenje kulture za mnoge je značilo pad duhovnih vrijednosti. Kontrakultura predstavlja izraz kulturnog pluralizma, kad su vrijednosti, norme, stil života neke društvene grupe u potpunom raskoraku sa dominantnom kulturom u društvu. Kultura treba sačuvati svoje visoke vrijednosti i biti dostupna najširim društvenim slojevima. Kultura je pretpostavka razvoja i progresa čovječanstva.

Popularna kultura je široko prihvaćena od velikog broja ljudi koji nemaju dovoljno razvijene kulturne kriterijume i standarde, zbog čega lahko prihvataju sve šta im se ponudi. Niko nema pravo da svojom kulturom svjesno ili organizovano ugrožava ili guši kulturni identitet neke druge kulture. Obaveza savremenih demokratskih država je da omoguće slobodan kulturni razvoj svim kulturama, velikim ili malim, bez razlike, jer one doprinose ukupnom razvoju društva.

Proučavajući kulturu i društvo dâ se zaključiti da je vrlo teško posmatrati kulturu bez društva i društvo bez kulture. Teško ih je definisati odvojeno jer oni jedno bez drugoga ne postoje. Sva društva usvajaju određene kulturne obrasce, vrijednosti, i norme, koji doprinose njihovom opstanku i razvoju. Neki oblik kulture, bilo da je materijalni ili duhovni, prožima svaki aspekt našeg života kao pojedinca i člana društva. Čovjek je stvaralac kulture, a ona jedino u ljudskom društvu postoji. Kulturom čovek nastoji da pobedi prirodu, da se uzdigne iznad biološkog i nagonkog i da olakša sebi život i opstanak u prirodi. Kulturom čovek nadmašuje sebe i svoje nedostatke.

Literatura

1. Sociološki rečnik, (Priredili Aljoša Mimica i Marija Bogdanović), Zavod za udžbenike, Beograd, 2007.
2. Repovac Hidajet, Sociologija simboličke kulture, Fakultet političkih nauka, Sarajevo 2009.
3. Žiga Jusuf, Uvod u sociologiju kulture, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1995.
4. Kozić Faruk, Kultura i kontrakultura, Zbornik radova Pedagoškog fakulteta u Zenici, Zenica, 2007., br.V, str.149-178 .
5. Kolakovska Antonija, Sociologija kulture, Krug 99, Sarajevo 2003.
6. Barnard, A. (2000), History and theory in antropology, Cambridge university press, Cambridge
7. Frejzer, Dž. Dž. (1977), Zlatna grana 1, Beogradsko izdavačko-grafički zavod, Beograd
8. Janićijević, J. (2006), Sociologija kulture i umetnosti. Hrestomatija, Megatrend univerzitet, Beograd
9. Petrović, S. (2005), Kulturologija, Čigoja, Beograd.
10. Repovac Hidajet, Sociologija simboličke kulture, FPN, Sarajevo, 2009.
11. Skledar Nikola, Sociologija kulture – pojmovi, teme, problemi, Plejada, Visoka škola za poslovanje i upravljanje s pravom javnosti „Baltazar Adam Krčelić“, Zaprešić 2012.; <https://hrcak.srce.hr/file/190255> (28.10.2018)

CULTURE AND SOCIETY

Abstract

Culture is a complex whole consisting of at least three related groups of phenomena. First, it is a tool for the work and technique needed to adapt nature to its needs, then patterns of behavior, and common values, beliefs and rules by which to define relationships and relationships with nature. It is a shortage of all types of societies. It encompasses material and non-material phenomena of human activity. Culture and society are interconnected and interconnected. For culture, symbols, language, norms, laws, values are important ... There are many different and similar cultures in the world. Among them there are many features that are universal in all cultures. Cultural factors have a significant impact on social change.

Keywords: *culture, mass culture, means of communication, counter-culture, cultural pluralism, popular culture, cultural integration, cultural universals, ethnocentrism, cultural relativism, subculture, assimilation, interculturalism*